

загальна тиша, інші можуть навчатись у колективі. Дехто віддає перевагу візуальному, інші сприймають на слух, на дотик, або рухаючись. Одні мають чудову зорову пам'ять і запам'ятовують друкований шрифт, інші легше сприймають у спілкуванні в інтерактивній групі.

Дослідження, проведене в одному з американських коледжів, де переважає лекційна форма навчання, показало, що учні були неуважні приблизно 40 відсотків часу. Більше того, коли за перші десять хвилин учні ще могли пам'ятати 70 % інформації, то за останні 10 хвилин семінарського заняття вони сприймали всього 20 відсотків матеріалу. Не дивно, що учні під час викладання лекційного вступного курсу до психології знали лише на 8 % більше, ніж контрольна група, яка не слухала курсу взагалі [3, с. 2-3].

Два відомих фахівці в галузі кооперативної освіти Д. Джонсона, Р. Джонсона разом з К. Смітом вказують на кілька проблем, пов'язаних із читанням лекцій: увага слухачів знижується з кожною хвилиною; ця форма навчання подобається тим, у кого розвинена

в основному слухова пам'ять; рівень засвоєння фактичного матеріалу низький; вважається, що всім учням потрібна однакова інформація, і всі учні засвоюють її однаковими темпами, що насправді не так [3]. Використання наочності під час лекції збільшує запам'ятовування матеріалу від 14 до 38 %. Експеримент, проведений американськими дослідниками, показав, що використання візуальних засобів під час вивчення слів на 200 відсотків поліпшує результати. Крім того, така презентація матеріалу забирає на 40 відсотків менше часу, вона підсилює усну подачу матеріалу.

Слід зауважити, що навчання є доволі складним процесом, який містить у собі непрості види психічної та практичної діяльності об'єктів та суб'єктів, а його організація є багатофакторною функцією таких компонентів, як особливості учасників процесу, характеру, змісту, засобів, джерел, форм та методів навчального процесу та умов його організації. Тому вибір методів навчання залежить від предмета і цілей навчання.

Література:

1. Біла книга національної освіти України / [Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін.] ; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.
2. Университетское образование : от эффективного преподавания к эффективному учению : материалы респ. науч.-практ. конф. (Минск, 1–3 марта 2001 г.) / Белорус. гос. ун-т, Центр проблем развития образования ; редкол. : Д. И. Губаревич [и др.]. – Минск, 2002. – 288 с.
3. Silberman M. Active Learning : 101 Strategies to Teach Any Subject / Melvin Silberman // Boston : Allyn and Bacon, 1996. – 189 p.

УДК 351:316.346.32

I.B. Мельник, О.В. Столяренко, м. Вінниця, Україна
I. Melnyk, O. Stolyarenko, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: ivusa_nemirov@mail.ru

КРИТЕРІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ РИЗИКОВОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНОГО ЛІЦЕЮ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні наукові погляди на поняття ризикова поведінка, описово подано соціально-психологічні чинники та критерії ризикової поведінки, визначено фактори, що впливають на виникнення девіацій у поведінці учнів професійних ліцеїв.

Виокремлено найбільш визначальні чинники, що впливають на поведінку неповнолітніх: генетика (алкоголізм, тютюнопаління та наркоманія в сім'ї); соціальне середовище (матеріальна нерівність, можливості для порушення закону, жебрацтво); оточуючі та їхня поведінка (моделі девіантної поведінки оточуючих, які встановлюють і яких дотримуються дорослі, батьки, друзі, однолітки); особистість (низька самооцінка, схильність до ризику, особливості характеру, низький рівень усвідомлення, інфантилізм, відсутність чи не усвідомлення життєвої перспективи); актуальна поведінка особистості (вживання алкоголю чи наркотиків, нерегулярне відвідування навчально-виховних закладів, слабка навчальна успішність, конфлікти чи проблемні відносини з батьками, вчителями).

Визначено провідну діяльність, що відповідає біологічному та психологічному віку учнів професійних ліцеїв.

Ключові слова: ризик, ризикова поведінка, підлітки, соціально-психологічні чинники, учні професійних ліцеїв.

Criteria and socio-psychological factors of risk behavior of pupils of professional lyceum

Annotation. In the article the modern scientific views on the concept of risky behavior, given descriptive socio-psychological factors and criteria risky behavior, analyzed the factors influencing the occurrence of deviations in behavior students of professional colleges.

Thesis there is determined the most decisive factors affecting the behavior of juvenile genetics (alcoholism, smoking and drug abuse in the family); social environment (material inequality, opportunities for breaking the law, begging);

associates and their behavior (patterns of deviant behavior of others that establish and follow them adults, parents, friends, peers); personality (low self-esteem, appetite for risk, identity, low awareness, infantilism, lack of awareness or no prospects in life);

actual individual behavior (alcohol or drugs, irregular visits to educational institutions, poor academic performance, conflicts or problematic relationships with parents, teachers).

Determined leadership activities that meet the biological and psychological age of vocational high schools.

Key words: risk, risky behavior, adolescents, social and psychological factors, students of professional colleges.

Постановка проблеми та її актуальність. За останній час в Україні було зафіксовано тенденцію до збільшення кількості злочинів, скоєних неповнолітніми та молоддю. Така тенденція характеризується наявністю складних процесів, які відбуваються в політичній, економічній, соціальній сферах. Нестабільність соціальної, політичної, економічної, правової систем, різке соціальне розшарування, недосконалість структури влади ще більше загострили існуючі в суспільстві суперечності, зумовили деформацію суспільної свідомості, переосмислення духовних цінностей, що, в свою чергу, призвело до зростання різних девіантних проявів як серед дорослого населення, так і серед молоді.

Серед неповнолітніх набули значного розповсюдження такі поведінкові відхилення, як бродяжництво, жебракування, проституція, правопорушення, алкоголізм, токсикоманія, наркоманія, про що свідчать результати досліджень, здійснених провідними вітчизняними вченими та соціологами. Встановлено також, що серед неповнолітніх поширюються нові види злочинів, які раніше були притаманні здебільшого дорослим. До них належать: торгівля наркотиками, групові та одиночні розбійні напади, комп'ютерні злочини, вимагання, викрадення людей з метою отримання коштів та інші. Переважною частиною неповнолітніх, залучених до протиправних дій, є учні коледжів та професійних училищ, оскільки діти, частіше за все, їдуть навчатися до інших міст, таким чином, перестають перебувати під постійним наглядом батьків.

Метою цієї статті є виокремлення, узагальнення і систематизація критеріїв та соціально-психологічних чинників становлення одного із різновидів девіації в поведінці учнів професійних ліцеїв – ризикової поведінки.

Вік учнів професійних ліцеїв складає 15-19 років. Відповідно до вітчизняної вікової періодизації психічного розвитку людини – це юнацький період, фаза ранньої та власне юності, провідною діяльністю цього періоду є навчально-професійна діяльність. Проте, спостерігаючи за поведінкою цих учнів, для нас більш прийнятними є вікові періодизації Г. Крайга, Ф. Райса, Д. Шеффера, А. Реана, в яких об'єднано підлітковий та юнацький період у єдиний, що здебільшого позначають підлітковим, оскільки значна

кількість учнів професійних ліцеїв націлена на інтимно-особистісне спілкування з ровесниками, що визначається як провідна діяльність саме підліткового віку [5].

Психологічними особливостями підліткового періоду є біологічно зумовлені реакції: групування з однолітками, бажання бути привабливим для протилежної статі та різні захоплення, що обумовлюють пошуковий характер поведінки і бажання відчувати «смак дорослого життя». Крім цього, становлення «Я-концепції» та власної системи цінностей, процеси самоідентифікації призводять до того, що установки, надані батьками та соціальними інститутами, зазнають критики та переосмислення, а інше ставлення до різних аспектів дорослого життя ще не сформоване через брак життєвого досвіду.

Причинами, що призводять до виникнення ризикової поведінки є юнацький максималізм, незнання і відсутність соціального досвіду, цікавість, бажання спробувати різні сторони дорослості, тиск однолітків, вплив авторитетних дорослих з девіаціями у поведінці та «сліпе» їх наслідування, «розмиті» межі між поняттями «добре-погано», відсутність нормального сімейного та шкільного й позашкільного виховання.

Що дає неповнолітнім ризик? Чому вони ризикують? Таким чином вони експериментують, самостверджуються і досліджують світ навколо себе. Ризикова поведінка завжди направлена на освоєння навколишнього простору і розуміння того, де його межа, а ще це є викликом самому собі, перевіркою своїх здібностей, «рухливості» розуму, сил.

Проаналізувавши погляди вчених на проблему девіантної та ризикової поведінки серед неповнолітніх, можна визначити фактори, які впливають на процес їх дезадаптації:

- спадковість: психофізична, соціокультурна;
- психолого-педагогічний фактор: дефекти шкільного й сімейного виховання;
- соціальний фактор: соціальні та соціально-економічні умови функціонування суспільства, соціальна діяльність самого індивіда, яка виявляється в активному ставленні до норм і цінностей свого оточення.

Аналіз літературних джерел показав, що ризикову поведінку неповнолітніх дослідники пов'язують із: конфліктністю (Л. Алексеева, В. Ілійчук,

Л. Мана, С. Кузькова, В. Радчук, В. Филипчук), зниженням успішності, самовизначеністю (М. Дідора, З. Зайцева, О. Коропецька, С. Максименко), адиктивною поведінкою (Н. Максимова, С. Толстоухова), акцентуаціями характеру, проявами рис темпераменту (А. Вдовиченко, З. Карпенко, А. Лічко), агресивними діями (О. Бовть, В. Іванова, Н. Левітов, Т. Палько, С. Шебанова), дезадаптацією (І. Белінська, Г. Федоришин), виникненням правопорушень (Б. Алмазов, С. Каненко, Л. Грищенко, В. Єрмаков, І. Козубовська), фрустрацією (М. Єнікеєв, В. Москалець, М. Савчин), девіаціями та маргінальністю (Н. Максимова, Л. Орбан-Лембрик) [4; 6].

Якщо до ризикованості підійти дещо з іншого боку, то ризик можна вважати нормальною поведінкою людини, коли вона свідомо вибирає небезпечну альтернативу і чинить відповідно до своїх внутрішніх відчуттів та «своїх внутрішньо прийнятих норм». Наприклад, участь у бойових діях для захисту Вітчизни.

На думку багатьох фахівців, причини ризикової поведінки полягають у тому, що людина:

- не усвідомлює ступеня ризику своєї поведінки;
- не має необхідної інформації про можливі наслідки (попередження дорослих або недостатньо ефективні, або неповнолітній взагалі не звертає на них уваги);
- часто недооцінює ймовірність летального випадку, тобто здебільшого вважає себе невразливою;
- зосереджує свою увагу лише на ризикових формах поведінки, які дають можливості піднятися в очах однолітків, а також надають відчуття свободи від заборон.

Дослідники ризикової поведінки вказують на численні її чинники. Можна виокремити 5 груп факторів, які детермінують таку поведінку в молодіжному середовищі:

1. Генетика: алкоголізм, тютюнопаління та наркоманія в сім'ї;
2. Соціальне середовище: матеріальна нерівність, можливості для порушення закону, жебрацтво тощо;
3. Оточуючі та їхня поведінка: моделі девіантної поведінки оточуючих, які встановлюють і яких дотримуються дорослі, батьки, друзі, однолітки;
4. Особистість: низька самооцінка, схильність до ризику, особливості характеру, низький рівень усвідомлення, інфантилізм, відсутність чи не усвідомлення життєвої перспективи тощо;
5. Актуальна поведінка особистості: вживання алкоголю чи наркотиків, нерегулярне відвідування навчально-виховних закладів, слабка навчальна успішність, конфлікти чи проблемні відносини з батьками, вчителями тощо [1].

Девіація – це не завжди негативне явище (творчість, наукові дослідження, винахідництво), хоча і є відхиленням від суспільної норми. Ризикова поведінка теж не завжди несе за собою руйнівні та негативні наслідки (вияв патріотизму: участь в АТО; наукові експерименти, випробування чогось нового).

Ризик можна визначити як побічний продукт загостреної пізнавальної діяльності. Ризикуючи учні професійних ліцеїв експериментують, щоб краще пізнати себе, спробувати різні стилі життя, показати оточенню, що стають дорослими, підвищити ступінь самостійності і свій авторитет серед однолітків, їхній мозок влаштований таким чином, що він відчуває біологічну потребу ризикувати.

На формування ризикової поведінки учнів професійних ліцеїв впливають різні соціокультурні та особистісні чинники, серед яких можна виділити такі групи:

- Рівень поінформованості
- Особистісні чинники
- Психологічні чинники
- Сімейні чинники
- Соціокультурні фактори

Рівень поінформованості в значній мірі визначає характер поведінки в ситуаціях, які певним чином пов'язані з негативними та ризиковими наслідками для власного здоров'я та благополуччя. Незнання, міфи, відсутність критичності по відношенню до «прийнятних» у середовищі спілкування неповнолітнього формам поведінки, роблять поведінкові експерименти вкрай небезпечними не лише для самої особи, що ризикує, а й для оточуючих.

До факторів групи особистісно-психологічних чинників належить низька самооцінка, часте відчуття безвиході у важких життєвих ситуаціях, незнання способів конструктивного вирішення внутрішніх та зовнішніх конфліктів, відсутність навичок звернення за допомогою, недовіра та страх осуду, нерозуміння, глузування.

До сімейних факторів належать низький рівень поінформованості батьків про життя власних дітей, їх відстороненість, сімейне неблагополуччя, невміння батьків створити в сім'ї сприятливий психологічний клімат є сприятливим середовищем для ризиків, часто руйнівних для здоров'я та подальшого повноцінного життя.

Соціокультурні фактори найчастіше виявляються визначальними для спонукання неповнолітніх до неправильного способу життя (паління, вживання алкоголю, наркотиків). Цьому сприяє реклама тютюну та алкоголю, лояльне ставлення суспільства в цілому до їх вживання, наявність і популярність міфів про наркотики можуть привести неповнолітнього до цілком свідомого прагнення спробувати те, що забороняється дорослими, але присутнє у їх житті і так яскраво щоденно демонструється.

Висновки. Проблема ризикової поведінки є однією з актуальних проблем педагогіки, соціології та психології. Збільшення масштабів злочинності, труднощі педагогічної та психологічної корекції поведінки з елементами ризику, наявність безлічі теоретичних концепцій обумовлюють особливий інтерес до вивчення цього явища.

Систематизація наукових даних щодо проблеми ризикової поведінки неповнолітніх дозволила

констатувати, що аналіз стану її дослідження вимагає реалізації системного підходу, який визначає взаємозв'язок різноманітних несприятливих детермінант, які негативно позначаються на процесі становлення особистості неповнолітнього та його поведінці і дозволяє «створити» модель корекції цих девіацій.

Література:

1. Андреев Н.А., Асоциальное поведение несовершеннолетних / Андреев Н.А., Тараканов Ю.В. Под. ред. А.В. Горожанина. – Самара: изд-во Самарского юрид. института Минюста России, 2001. – 273 с.
2. Балакірева О.М. Диференціація життєвих шляхів молодого покоління залежно від факторів соціального середовища / О.М. Балакірева// Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. - 2007. - №13. - С. 6-9.
3. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з молоддю / Капська А.Й.. – К.:Лібра, 2001. – 423 с.
4. Кошова І. В. Психологія девіантної поведінки: навчальний посібник. – Ніжин : вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 167 с.
5. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К.: ТОВ «Центр учбової літератури». – 2012. – 384 с.
6. Фіцула М. М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання : навч.-метод. посібник / Фіцула М. М., Парфенович І. І. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 432 с.

УДК 377.1: 316.454.5

Л.А. Руденко, м. Львів, Україна / L. Rudenko, Lviv, Ukraine
e-mail: lararudenko@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Анотація. Цілеспрямоване формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у процесі професійної підготовки в ПТНЗ потребує створення певних педагогічних умов. У статті обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах, які передбачають спрямування навчального процесу не лише на засвоєння комунікативних знань і вироблення відповідних умінь, а й на визначення професійно-комунікативних цінностей, стимулювання мотивів, розвиток комунікативних якостей, необхідних для подальшої самореалізації фахівців у професійній діяльності. Їх запровадження у практику професійно-технічної освіти спрямоване на досягнення основної мети – формування у майбутніх фахівців сфери обслуговування комунікативної культури на відповідному рівні, ставлення до неї як до важливого чинника успішної професійної діяльності, усвідомлення необхідності професійного самовдосконалення через її розвиток, забезпечення готовності особистості до майбутньої професійної діяльності з урахуванням вимог суспільства до галузі обслуговування. Доведено, що їх реалізація у процесі професійної підготовки фахівців сфери обслуговування сприяє формуванню комунікативної культури як особистісної характеристики фахівця та дозволяє здійснювати випереджувальне навчання з урахуванням перспективних вимог до сфери послуг і підвищити конкурентоздатність випускників.

Ключові слова: професійно-технічні навчальні заклади, професійна підготовка, фахівці сфери обслуговування, комунікативна культура, професійно-комунікативна діяльність, педагогічні умови, освітній процес, соціально і професійно значущі особистісні якості.

Pedagogical conditions of formation of future service specialists' communicative culture

Annotation. The targeted formation of future service specialists' communicative culture while training at vocational schools needs creating certain pedagogical conditions. The article deals with the pedagogical conditions of formation of future service specialists' communicative culture at vocational schools, providing guidance learning process not only the absorption of communicative knowledge and develop relevant skills, but also to determine the professional values of communication, promotion reasons, the development of communication skills needed for further self-specialists in professional activities. Their implementation in the practice of vocational education is aimed at achieving the main goal - the formation of future service specialists' communicative culture at the appropriate level, the attitude to it as an important factor in a successful professional activity, awareness of the need for professional self-improvement through its development, preparedness of the individual to the future professional activities with the society's requirements for the field of service. The author proves that their implementation while training future service specialists' contributes to the formation of communicative culture as personal characteristics of a specialist and allows implement proactive training, taking into account the prospective requirements for services and increase the competitiveness of graduates.